

הנחת תפילין דרבינו תם

- טענות ומענות -

מאת

משה ניסן ווינער

י"ל לע"נ אדוני אבי

ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ע"ה

ווינער

נלב"ע ביום כ' שבט ה'תשע"ו

בענין
הנחת תפילין
דרבינו תם
- טענות ומענות -

מאת
משה ניסן ווינער

י"ל לקראת ה"יארצייט" השלישי לע"נ אדוני אבי
ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ע"ה
ווינער
נלב"ע ליל ש"ק כ' שבט ה'תשע"ו

Rabbeinu Tam Tefillin

Halachic Imperative or Kabbalistic Stringency?



Published and Copyright © 2019 by

Rabbi Moshe Nisan Wiener

moshenwiener@gmail.com

התוכן

טענה ומענה א:

מתי ואיך נתהווה הפלוגתא ז

טענה ומענה ב:

מצאו בקבר יחזקאל תפילין כסדר רש"י ט

טענה ומענה ג:

משמעות הזהר דא"צ שתי זוגות תפילין י

טענה ומענה ד:

מדברי הערוך השולחן בנדון יא

טענה ומענה ה:

הלא נפסק בשו"ע "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם
בחסידות..... יב

טענה ומענה ו:

הלא הגר"א פסק בודאות כדעת רש"י..... יד

נספחים להנ"ל:

נספחים לטענה ומענה א..... יז

נספחים לטענה ומענה ה..... יח

בענין הנחת תפילין דרבינו תם - טענות ומענות -

פתח דבר

היות ובימינו נתפשט ענין הנחת תפילין דר"ת, ע"כ לתועלת חיזוק הענין ערכתי (בקיצור עכ"פ) את השאלות המפורסמות בנדון, ושוברן בצדן - ומה שכבר השיבו עליהן האחרונים.¹

משה ניסן ווינער

עש"ק פרשת יתרו, כ' שבט תשע"ט

(1) בהבא לקמן - ראה בארוכה בהערות הר"ר ראובן מרגליות לשו"ת מן השמים סי' ג (ירות"ו, תשי"ז); ס' סדר פרשיות (להר"ר אברהם מרדכי ברייטשטיין - ירות"ו, תשכ"ו); ועוד. ומקום הניחו לנו וכו'.

טענה ומענה א: מתי ואיך נתהווה הפלוגתא

שאלה: מתי ואיך נתהווה הפלוגתא בסדר הפרשיות, והרי הניחו תפילין בכל יום (וראה סנהדרין צב, ב תפילין שהניח לי אבי אבא - וממתיים שהחי' יחזקאל הי') ואיך אפשר לחדש פלוגתא ולערער על המסור מדור דור, הרי פוק חזי, ויפתח התפילין העשיות מכבר².

תשובה: כבר מצינו כע"ז בכ"מ ע"י ברכות כב, ב וניחזי היכי תיקון עזרא, ותוס' שם, וביחוד שו"ע הרב סי' תקצב ס"ד לענין תרועה בתקיעת שופר [מיוסד על תשובתו של רב האי גאון, הובאה בארוכה בתשובות "תמים דעים" להראב"ד סקי"ט וברא"ש ר"ה פ"ד ס"י ובכ"מ], ע"ש, והה"נ בנדו"ד. וכבר נמצא לרוב בזהר ותיקוני זהר שפעמים מביא בפשיטות כדעת רש"י ופעמים כדעת ר"ת ופעמים ב' השיטות [בתקו"ז ט, ב הובא בשם הירושלמי (קדשים) כר"ת ושם אח"ז כרש"י, ושוב אח"כ כר"ת, ובזח"ג פ' פנחס רנח, א בתחילה כרש"י ושוב כר"ת, ובתיקוני זו"ח קא, ד שהיו מניחים שניהם רק משום ספק דפלוגתא ולא ידעו דתרווייהו צריכין] וכן מפורש בכתבי האריז"ל (ראה שער הכוונות דרוש ו' דתפילין י, ד ושם יט, א. ובכ"מ) דב' הסברות הם דא"ח, ורש"י ור"ת לא פליגי, ודלא כדברי החושבים שסברא א' היא האמת והאחרת בטילה, חלילה מלהאמין דבר זה, עכ"ד. ועד"ז בשו"ת מן השמים³ סי' ג - דאלו ואלו דא"ח. ויש שכתבו שמימות מרע"ה עד הגאונים הניחו ב' זוגי תפילין (בן איש חי פ' וירא אות כא)⁴, וי"א דמח' רש"י ור"ת לא היתה רק שרש"י רצה לקבוע לדורות זוג א' תפילין כשיטה האחת ור"ת רצה לקבוע זוג א' כשיטה השני' (ס' בן יוחאי מענה קכא דק"ד, ב). וכ"כ דלפי האריז"ל ב' הדיעות קודש הם בשו"ת חיים שאל ח"א סי' א ובמחבר"ר או"ח סי' לד או"א. ועכ"פ מימי התנאים והאמוראים כבר היו ב' דעות

(2) ראה לקמן בנספחים, נספח א.

(3) לרבינו יעקב הלוי (החסיד) ממוריש (מקורביל). ויש מייחסים לרבינו תם (ראה שה"ג להחיד"א בערכו). מרבתינו בעלי התוספות. בנוגע תוקף ההלכתי של תשובות אלו - ראה המובא בספר הדרת פנים זקן ח"א ערך "שו"ת מן השמים", וש"נ.

(4) ראה לקמן בנספחים, נספח ב.

כדמוכח מזהר הנ"ל ובנחל אשכול על ס' אשכול הל' תפילין סי' כו או"ג דרב האי גאון הניח שני זוגי תפילין⁵. וע"ע מזה בס' שלחן הטהור (קומארנא) סי' לד סק"ו ופירושו עצי עדן למנחות פ' התכלת; שו"ת בחרת בחיים (להגרש"ק) סי' יו"ד; אות חיים (מונקאטש) סי' לד סק"ב וספרו דברי תורה ח"ו אות צה-צו; הגהות הר"ר מרגליות לשו"ת מן השמים שם; שלחן מלכים פתיחה להל' תפילין בשלום ואמת סק"י. וראה א"א (בוטשאטש) או"ח סוס"י תצג שתי' באו"א, וע"ע שם הגדולים (להחיד"א) מע' ספרים ערך "ירושלמי" שהראב"ד (לא בעל השגות הרמב"ם) בפירושו לס' יצירה כתב שהוא ראה בעצמו בתלמוד ירושלמי מסדר קדשים דהויות באמצע (כדעת ר"ת)⁶, ויש מביאים מהמכילתא ס"פ בא כשיטת רש"י.



(5) ראה לקמן בנספחים, נספח ג.

(6) כתב בנו של מרן החפץ חיים ב"תולדות ימי חייו בקיצור" (עמ' 27 במהדורה הראשונה): "לא הניח תפילין דר"ת, עד עת זקנתו בשני המלחמה... שאז קנה תפילין דר"ת, והניחם עד הסתלקותו (וחשבתי כי הניחם לצאת דעת החסידים שישב בקרבם, שבעיניהם הוא דין גמור, ומי שאינו מניח, הוא בבחינת קרקפתא וכו', ואיכא חילול כבוד התורה, אמנם בשאלי אותו פעם, ענה לי כי בירושלמי שנתגלה מחדש על מס' מנחות מפורש בו הנחתם כדעת ר"ת, וע"כ החל להניחם...)".

טענה ומענה ב:

מצאו בקבר יחזקאל תפילין כסדר רש"י

שאלה: הובא בב"י סי' לד ובלבוש שם בשם הסמ"ג והמרדכי ששלחו כתב מא"י שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין שנים מאד כסדר רש"י, וכ"ה במגדל עוז פ"ג דהל' תפילין שמצאו בקבר יחזקאל תפילין גנוזין תחת מראשותיו כסדר רש"י.

תשובה: כבר הק' בפרישה שם מהו הראי' לשיטת רש"י, הרי י"ל דלכן נקברו בבימה שע"ג קבר יחזקאל - מפני דפסולין היו ולפי שיטת ר"ת, וכדין ספרים פסולים (וע"פ מה שהק' עליו הב"ח ומ"ש בישוב דברי הפרישה בפמ"ג שם א"א סק"ב. וע"ע שו"ת רעק"א מהדו"ת חאו"ח סי' ח; שו"ת ערוגת הבושם חאו"ח סי' י סק"ב; ועוד). ועו"ל (אות חיים שם סק"ב) ע"פ הנ"ל במענה הקודמת דגם מקודם היו שני מפלגות ודיעות בזה, ולפי"ז אין ראי' כלל מתפילין שמצאו ע"ג קבר יחזקאל, די"ל שהיו תפילין ישנים מא' שנהג בדור הקדום מאותן הקהלות או המפלגות שנהגו כדעת רש"י. ומ"ש בערוה"ש סי' לד ס"ג "ומצאו תפיליו" - היינו תפילין של יחזקאל - זהו הוספה מדילי' כדי לחזק את דבריו ולא העתיק יפה כי בשום מקום בראשונים לא נמצא שהי' ידוע שהי' תפילין של יחזקאל רק תפילין ישנים גנוזים שם בבימה (אות חיים שם סוס"ק ג) [אבל עי' רבינו ירוחם נתיב יט שמזכיר "תפילין של יחזקאל", ויל"ע].

וראה עוד לקמן ב"נספחים" לאות א.



טענה ומענה ג:

משמעות הזהר דא"צ שתי זוגות תפילין

שאלה: היעב"ץ במו"ק סי' לד הביא מזו"ח בתיקונים יא, ב "ובגין דלא בקיאיין אלין דדרא בתראה שויין תרי זוגי תפילין" וכתב הרי מבואר דלדעת הזהר אין צריך שתי זוגות ולא נהגו כן דורות קדמונים, עכ"ד.

תשובה: כבר השיג עליו החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' א, ובקצרה בספרו מחזיק ברכה סי' לד אות א-ב דנסחא מוטעית היא בזהר, והנסחא האמיתית הביאווה הרב מצת שמורים והרב סולת בלולה והרב עט"ז והרמ"ז: "ובגין דלא בקיאיין אלין דדרא בתראה שויין תרי זוגי תפילין מספיקא דלא ידעין ברזא דא דתרוייהו אצטריכו", הרי דלשון הזהר מפורש כדברי האריז"ל. והאריך שם בחיים שאל לתמוה על הגיעב"ץ איך מלאו לבו לחלוק על האריז"ל ודעימי, דב' הסברות אמיתיות ואין כאן מחלוקת וספק, עיי"ש. ואפילו לפי גירסת המו"ק יש לתמוה איך הביא רא"י לכאן לזמננו, הלא אדרבה מפורש בהנוסח שהביא להיפך, דאם דדרא בתראה עכ"פ בזמן האמוראים מסדרי התיקונים שוב לא היו בקיאים ושויין תרי זוגי תפילין, אנן מה נעני אבתריי, מכ"ש אנחנו שצריכין לצאת ידי שניהם. ועי' בעט"ז דכעי"ז אי' בענין התקיעות (כנ"ל במענה א'), והגע בעצמך האם נאמר שבימינו לא נתקע ח"ו תשר"ת ותש"ת ותר"ת כיון דנתקן רק בבבל בדרא בתראה שלהם?! וא"כ "דברי המו"ק מופרכים מעיקרא במחכת"ה ולא ידענא מה קאמר בזה" (אות חיים שם סק"ג). ויש להעיר דבסידורו קבע הגיעב"ץ עצמו דירא שמים יצא ידי כולם דהוא ספק של תורה ע"ש.



טענה ומענה ד: דברי הערוה"ש בנדון

שאלה: בערוה"ש סי' לד ס"ז הביא ממגדל עוז שם שמצאו במדרש "נסתר ונעלם" כשיטת רש"י, ושם ס"ח-ס"ט רצה להוכיח מזהר פ' בא ופנחס הנ"ל דס"ל רק כרש"י ודלא כר"ת, וכן מסקנתו.

תשובה: כבר עמד ע"ז בס' או"ח שם, וז"ל: "אין כדאי להטפל ולהשיב על דבריו בזה שהם מכחישים דברי רבינו האריז"ל כאילו לא ידע מדברי הזוה"ק המפורשים לפי דבריו עד שנעלם ממנו ח"ו דברי הזוה"ק שתשב"ר ידעו זאת כנמצא לפי דבריו בזוה"ק והם דברים שאסור לשומען ואוי לעינים שכך רואות למחבר א' בזמנינו איך ארבו ישים ויטמון בקרבו ויעיז ויהין כזאת ובעיקבתא דמשיחא וכו' למען תפוס את בני בלבבם להסתפק באמיתיות קבלת רבינו האריז"ל מפי אליהו ז"ל. . . ועכ"פ פשוט שהפ' בזוה"ק ס"פ בא דהיינו רק בכתובתו הוא כסידור רש"י בפרט שלא ראה בס' הנז' ולא הביא דברי הזוה"ק הנ"ל שמפורש. . . דתרווייהו צריכי לדידן". וע"ע בספרו דברי תורה הנ"ל שם ולעיל טענה ומענה א' בהחילוקים בדברי הזהר. ולקמן בסמוך מ"ש הערוה"ש עצמו.



טענה ומענה ה:

הלא נפסק בשו"ע "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק

ומפורסם בחסידות"

שאלה: כתב מרן בשו"ע שם (וכ"ה בב"י שם בשם תשובות מהרי"ל סי' קלז וע"ש בד"מ) ס"ג: "לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות". ובמשנ"ב שם הביא דהיינו אפי' אם ירצה להניחם רק אחר התפלה בפרהסיא יש בו משום יוהרא ושכ"פ בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' מד ובתשובות מהר"ש הלוי⁷.

תשובה: דברי המחבר בזה קאי רק על הנחת תפילין דרש"י ור"ת בבת אחת, אבל להניחם זא"ז ואחר התפלה אין שום יוהרא (שו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' קכא; עט"ז שם; אות חיים שם אות ט. ועי' לשון הלבוש כאן, ויל"ע). עוי"ל דלא כתב המחבר כן אלא לפי מ"ש הפוסקים דאינו אלא ספק, ומאחר דפשטה הוראה כרש"י הבא לחוש מספק לדעת ר"ת צריך שיהי' מפורסם בחסידות, לא כן עתה דגילה האריז"ל דתרווייהו צריכין הגם שאינו מפורסם בחסידות יכול להניחם (שו"ת חיים שאל שם), ובפרט במקומות שרוב בעלי תורה ומקצת בעלי בתים מניחים אותם שוב לא מחזי כיוהרא (שו"ת חיים שאל שם; ברכ"י סי' לד הו"ד ב' שע"ת שם סק"ב; מחב"ר שם; מורה באצבע סי' סט; שו"ת זכרון יהודה ח"א סוס"י יט; שו"ת יד רמה בהשמטות לסי' קלד; ועוד), ובפרט שעכשיו הרבה מניחים ברבים גם שלא הוחזקו בחסידות כ"כ, אבל מ"מ מוחזקים הם שעושים הרבה דקדוקים יתירים בכמה ענינים, ובדורות הללו כמעט אין גם אחד שלא יהי' בהנהגותיו איזה יתרת על כפי דרך הוראה בלא"ה (א"א בוטשאטש סי' לד), וא"כ כל החשש הי' בדורות הקודמים שלא כל הרוצה ליטול השם נטל, אבל בדורנו דור טהור בעיניו ואף הניעור וריק מתומ"צ מתפאר ונוהג בחסידות ל"ש בזה כלל יוהרא או לא תתגודדו (מקדש מעט סק"י). וא"כ אדרבה "בושת לו למי שבשם חכם יכונה אם מניח זוג של רש"י לבד" (יפה ללב או"ח כאן). וגם הרב ערוה"ש שם ס"ה בעצמו כתב "האידינא נתפשטה בכמה מדינות

(7) ראה לקמן בנספחים, נספח ד. וראה לעיל הערה 6 מהנהגת מרן החפץ חיים עצמו.

שמניחין תפילין דר"ת ואין בזה יוהרא ויכול כל אחד לעשות כן ותע"ב", עכ"ל. וע"ע כע"ז בשו"ת רמ"ע מפאנו סי' לז: שו"ת אמרי אש או"ח סי' ד; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' ז. ועכ"פ לכו"ע אין חשש אם יניחם בצינעה (שו"ת שבות יעקב שם; שו"ת זכרון יהודה שם. וראה פת"ש יו"ד סי' רמו סק"ט; ובכ"מ). וע"ע תשובת הגר"מ פיינשטיין ב"הפרדס" שנה נד חוב' ח סי' לד [נדפס אח"כ באג"מ או"ח ח"ד ס"ט], ושם: "בהיותי בליובאן היו לי תפילין דר"ת מהודרין אשר נהגתי ללובשן אחר התפלה אבל התנתי בלא נדר. . . ועתה. . . שיש סופר מובהק. . . שיכתוב עבורי פרשיות דר"ת כרצוני הוא דבר גדול מאד, לבד מה שאוכל לקיים גם מצות הנחת תפילין דר"ת כפי מה שנהגתי". ובשער הכולל לסידור בעל התניא סוף תפלת שחרית.

ונסיים בהזכרת הכלל דבמקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי הקבלה מכרעת להלכה ולמעשה, וכמבואר בארוכה בספר הדרת פנים - זקן ח"ג טענה ומענה ב, ע"ש. ודון מינה ואוקי באתרה.



טענה ומענה ו:

הלא הגר"א פסק בודאות כדעת רש"י

שאלה: עוד נקודה עיקרית, והיא שהגר"א פסק בודאות בזה כדעת רש"י וכמ"ש בביאוריו לשו"ע סי' לד סוסי' א', ולא חשש לדעת האריז"ל.

תשובה: הנה נמשך בזה הגר"א לשיטתו שאין חיוב להאמין בכל קבלת האריז"ל, וכמ"ש הגה"ק בעל התניא במכתבו שנדפס בספר בית רבי פי"ב ובאגרות בעל התניא ע' צו ובאג"ק אדה"ז ח"א עמ' פט, משא"כ אצלינו המאמינים שקבלת האריז"ל היא כולה מפי אלי' (שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' ג; אשכבתא דרבי ע' 79). ועייג"כ שע"ת או"ח סי' לב סקכ"ח⁸.

והנה יש להק' על דברי הגר"א בביאוריו לאו"ח שם ס"א שכ' בכוונת המחבר ש"כן עיקר" כרש"י, דלא כמשמעות המחבר שם שכתב רק ד"מנהג העולם" כרש"י ורמב"ם (ראה אות חיים שם סק"ב, ושו"מ שכ"כ בספרו דברי תורה ח"ו סי' צה) ודלא כמפורש ב(זהר ו) בכתבי האריז"ל דתרווייהו צריכין (ראה לעיל, טענה ומענה א, וש"נ). הנה שו"ר דכ"ה להדיא גם בדברי שו"ע הרב שם ס"ד "והעיקר כרש"י וסייעתו", וכדברי הגר"א הנ"ל (ראה שלחן מלכים שם סי' ג' סי"ב; בית ברוך לחי"א כלל יד עמ' שצו בהערה). וי"ל (בביאור חזרת שו"ע הרב בסידורו המבואר בשער הכולל סוף תפלת שחרית, וניחא טפי למעט כל מה דאפשר

(8) יש להעיר מהקדמת הגר"ח מוואלאזין לביאור הגר"א על ספרא דצניעותא (תק"פ) שמתרעם מאד נגד אלו שאמרו "שהרב הקדוש די רוח אלקין קדישין ב' האריז"ל לא הי' נחשב בעיניו [של הגר"א] ח"ו . . עיני ראו יקר תפארת קדושת האריז"ל בעיני רבנו הגדול נ"ע. כי מדי דברי עמו אודותיו אירתע כולא גופי' ואמר מה נאמר ונדבר מקדוש ה' איש אלקים קדוש ונורא כמוהו", ע"ש בארוכה. ובנוגע מה שמצינו בכמה מקומות שחלק הגר"א על האריז"ל, כתב שם הגר"ח מוואלאזין: "והגם שהמעיינים ימצאו בביאורו זה כמה גרגרים שמפרש בדרך אחר קצת. המעיין האמיתי איש תבונות יוכל ליישב דבריהם דלא פליגי, מר כי אתרי' ומר כי אתרי' . . זאת ישיב אל לבו אם כי פליגי תרין מלאכי ברקיעא, אנו אין לנו אלא לכוף ראשנו תחת ספות רגליהם ולשתות בצמא את דבריהם הק' כי אלו ואלו דא"ח".

וליישב שלא חזר בו מכל פרט ופרט הכתוב בשו"ע שלו) עפמ"ש לעיל בדורות שקדמו ה' מקומות ובתי דינים שנהגו כרש"י ומקומות וב"ד כר"ת, אך בזמן בית דינו (בית הוועד עכ"פ) דמין הב"י קבע ההלכה כרש"י ורמב"ם מטעם שביאר בכ"מ שם שכבר פשט המנהג בכל בתי דינים ששמענו שטעם כרש"י ורמב"ם [ולכן כתב בשו"ע דלא יעשה כר"ת אלא המוחזק בחסידות, וע"ד תפילין דראב"ד ושמוש"ר בימינו - ראה שלחן הטהור שם]. ועפ"ז כתבו להלכה דהעיקר כרש"י. אולם שוב עמד האריז"ל וגילה וקבע דע"פ קבלה תרומיהו אצטריכי כנ"ל, ולכן למעשה הנה מכיון דהש"ס בבלי לא אפסקא ההלכה כחד מינייהו, והברייתא הנ"ל סובל ב' פירושים (וכדמוכח מהא שנחלקו הראשונים בפירושו. וכ"כ בס' ברכת אברהם בוטשאטש שם), ומאידך ע"פ קבלה מפורש דשניהם צריכים, הרי בכל כה"ג הכרעת ההלכה ה"ה כדברי המקובלים, וכמבואר בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סי' מז (ועוד - ראה בארוכה ספר הדרת פנים - זקן ח"ג טענה ומענה ב'. ודון מינ' ואוקי באתרה). וגם מרן הב"י יודה לזה, דקים להו דאי שמע מרן הב"י דברי האריז"ל גם הוא לא ה' זז מדבריו והוה פסק כוותי' (ראה ספר הדרת פנים - זקן שם א' אות ד', וש"נ). ובפרט דגם בירושלמי מבואר כדעת ר"ת (ראה לעיל, טענה ומענה א, וש"נ, וע"ע בהערות לשלחן הטהור שם הערה יב* מס' פרי קדש הלולים זידיטשאב פט"ז). וי"ל דבכה"ג קיי"ל כהירושלמי (ראה שד"ח כללי הפוסקים סי' ב). משא"כ הגר"א שפסק להלכה וגם למעשה כרש"י והשפיע על תלמידיו לא להניח תפילין דר"ת (כתר ראש, ארחות חיים אות יג-יד; קונט' שיח אליהו אות סד; ובכ"מ), משום דס"ל דאין חיוב להאמין בכל קבלת האריז"ל (ראה לעיל, וש"נ), ועוד דאולי גרס בנוסחאת התיקוני זהר חדש (יא, ב) כגירסת היעב"ץ במו"ק (שע"פ כתב להקל בהנחת תפילין דר"ת) המבואר לעיל טענה ומענה ג (שו"ת יביע אומר ח"א סי' ג אות ז), וגם אולי הבין הגר"א בזהר פ' ואתחנן דרס"ב כשיטת רש"י (דברי תורה מונקאטש ח"ו אות צה)⁹.

(9) בספרים הנ"ל ובסוף ספר מעשה רב מנהגי הגר"א (קונט' הוראות והנהגות מהגר"ח מוואלאזין, עמ' יב אות עב): "שאל רבינו [הגר"ח מוואלאזין] את הגר"א ז"ל על תפילין דר"ת וכך אמר בצחות לשונו - בשלמא אתם אינכם רוצים לילך ד' אמות בלא תפילין ע"כ אין אתם מניחים תפילין דר"ת כדי שלא לבטל מתפילין דרש"י, אבל אני מה בכך

אם אניח תפילין דר"ת כדי לצאת כל הדעות. השיב [הגר"א] אם תרצה לצאת כל הדעות תניח כ"ד זוגות תפילין. והי' מתפלל מאוד היכן מצא כ"ד זוגות השיב לו דו"ק ותשכח". הנה לכאורה יש להשיב ע"ז ע"ד מ"ש בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת או"ח ס"ד: "אשר בא ושאל למה נהגו המדקדקים לחוש לדעת רבינו תם במה שנחלק על רש"י בסידור הפרשיות של תפילין, ולמה לא חשו ג"כ לדעתו במה שנחלק על רש"י באופן הנחתו, דלדעת רש"י המה זקופים בתוך הבתים כמנהגנו, ולדעת רבינו תם המה שוכבות. . הנה אם המדקדקים מחמירים לחוש לדעת רבינו תם במה שגם רבינו האי גאון ורבינו יוסף טוב עלם ושאר גאונים קיימו בשיטתי, כמבואר במנחות דף לד ע"ב בתוס' בד"ה והקורא וכו', ניחוש ג"כ לדעתו בשוכבות שאין לו מסייע משארי גאונים" (ראה קובץ אור ישראל לז עמ' רלד, שציון שם המערכת גם למעשה רוקח על הרמב"ם פ"ג מהל' תפילין ה"ה). וי"ל (תגובת הר"י מונדשיין באור ישראל קובץ לח עמ' רמה) שתמיהות אלו אינן חלות על דרכי פסיקתו של הגר"א, שהכרעותיו אינן כדרך הפוסקים שמביאים במנין את דעות קודמיהם ומעלים ברוב, וגם לא בעשיית תימוכין וסימוכין לדעת פלוני מדברי מי שקדמוהו, אבל הכרעותיו של הגר"א הן ע"פ דברי רז"ל בתלמודים ובמדרשי ההלכה. כמו"כ אין לתמוה באם פסקיו אינם תואמים לדברי השו"ע [כמו כאן בנוגע תפילין דר"ת דפסק בשו"ע סל"ד ס"ג: "ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם"] – שהרי "מקומות שחולק הגר"א על הכרעת השו"ע המה למאות" (אגרות החזו"א עמ' נט).

נספחים

נספחים לטענה ומענה א:

א. בהטענה איך ומתי נתהווה הפלוגתא בסדר הפרשיות, הבאתי ל מכ"מ דיש לתרץ ע"ד העובדא בסדר התרועה בדין תק"ש (הובאה בשו"ע הרב סי' תקצב ס"ד), והה"נ כאן דאו"א דא"ח והיו מדינות וגלילות שהניחו כד' רש"י ולעומתם ג"כ מדינות וגלילות שהניחו כד' ר"ת, והי' הרשות נתונה לכל ב"ד לנהוג כפי חו"ד לפעמים כרש"י ולפעמים כר"ת. [ובהוספה על הס' שכ"כ שנסמנו לעיל, שו"מ עד"ז גם בס' אמונת חכמים שם ובמאמר פתיל תכלת נד, א. ובתו"ש (כשר) חי"ב פ' בא מילואים סי' מד, ובס' תורת מנחם - התוועדויות אחש"פ ה'תשל"ז, ובס' המקרא והמסורה להר"ר מרגליות פ"ח הערה 1, - ושם ובתורת מנחם, דלכן מצאו לאחרונה תפילין מימי ב"ש מקצתם כרש"י ומקצתם כר"ת]. אך לפי"ז לכאורה יוקשה איך אמרו (מנחות לד, ב) החליף פרשיותי פסולות (דהוראה הפשוטה בזה דכל או"א פוסל תפילין של חברו. והרי לפי הנ"ל בימי התנאים והאמוראים לא הי' סדר הנחת פרשיות קבועים אלא הי' תלוי במנהג המקום והוראת הב"ד המקומי, ואם "החליף פרשיותי פסולות", א"א לומר כן, [ודוחק ליישב רק לפי הדעות דלא קאי על השינוי שבין רש"י ור"ת; ועוד הרי מסתבר שהיו שהניחו גם כסדר הראב"ד או השמוש"ר]. וע"ק דלכאורה יפלא איך כתבו בסמ"ג ומרדכי שהכריעו ההלכה כסדר דרש"י ורמב"ם ע"פ הא דשלחו מא"י שנפלה בימה שע"ג קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנם כסדר רש"י והרמב"ם (ראה לעיל טענה ומענה ב בארוכה), הלא לפי תי' הנ"ל בימי יחזקאל הי' הרשות ביד כל ב"ד לנהוג כחוו"ד, וא"כ אין משם רא' לענין ה'הלכה'. ועוד יפלא מהמעשה בסדה"ר (וראה ס' סדר הפרשיות עמ' יח בהערה ובתורת מנחם הנ"ל) דר"ת פסל תפילין דרש"י זקנו והביאו נשמתו של מרע"ה (וראה ס' ברכת אברהם - בוטשאטש - סדר הנחת תפילין) לסייע לרש"י, ור"ת טען לא בשמים היא, והרי בימי מרע"ה הי' רשות ביד כל ב"ד לנהוג כחוו"ד בזה וכנ"ל (שלחן מלכים שם ס"ב).

ב. במה שהבאתי מס' בן איש חי פ' וירא אות כא (ושו"מ שכ"כ בס' כגן הירק על התיקונים דל"ג ודרט"ו - הו"ד בהערות עמודי הוראה לס')

מורה באצבע להחיד"א סי' ג אות סט) דמזמן מרע"ה ואילך היו מניחים ב' זוגות תפילין משום דב' הסברות אמת וצריכים למעבד תרווייהו, ומשמע מדבריהם שעד זמן הגאונים לא הי' שום פקפוק בזה, יש לתמוה והרי במקומות שונים בספרי חז"ל איתא או כרש"י או כר"ת כנ"ל ולא כשניהם דמכאן מוכח שבימי חז"ל היתה פלוגתא זו בתפילין (ראה שו"ת ובחרת בחיים להגרש"ק סי' יו"ד), ועוד דא"כ איך פתאום התחילו הגאונים לחלוק ולומר שדי באחת, היפך כל הקודמים להם שהניחו שניהם לפ"ד ס' הנ"ל (שו"ת יבי"א שם). ולהעיר מלשון שו"ת מן השמים סי' ג (הובא לעיל) "או"א דא"ח וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה...". וא"כ יותר מסתבר כנ"ל בדורות הקדמונים הניחו רק כחד מיניהו תלוי במנהג המקום. [והא דלא שייך בל תוסיף הנז' בפוסקים לאו"ח שם ס"ב לפי המקובלים דשניהם צריכים, ראה שלחן הטהור שם וספרו זהר חי דמ"ג ד"ה אף הכא; ס' דברי תורה שם; בית ברוך לחיי"א שם. וראה שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' יג].

ג. במ"ש מנחל אשכול לס' אשכול הל' תפילין סי' כו או"ג שהוכיח דרב האי גאון הניח שני זוגי תפילין, הנה יש להוסיף שי"ל דבזה מיושבת הסתירה בין שני כתי העדות המכחישים זא"ז בדעת רה"ג, דבתשובת הרמב"ם (המובאת בכ"מ הל' תפילין פ"ג ה"ה ובשו"ת פאר הדור סי' יט) כתוב שפתחו תפליו דרה"ג ומצאו כסדר רש"י והרמב"ם, וכן הס' החינוך מצוה תכא כ' דרה"ג ס"ל כרש"י והרמב"ם; ומאיך בתוס' מנחות לד, ב ד"ה והקורא דרה"ג ס"ל כר"ת וכן העיד המרדכי. ויש שתי דע"כ רה"ג חזר בו ועדמ"ש הרמב"ם על עצמו בתשובתו שם שהשליך תפליו העשויים כסדר הזה ושינה לתפילין הנעשה כסדר הראשון, ע"ש (שלחן מלכים פתיחה להל' תפילין פ"א בשלום ואמת סק"ב), אמנם לפמ"ש בנחל אשכול הנ"ל ניחא. ושו"מ שכן תי' בס' אמונת חכמים פ"ל שהכין רה"ג שני זוגי תפילין (הו"ד בהערות לס' שלחן הטהור - קומארנא - סי' לד ציון יז).

נספחים לטענה ומענה ה:

ד. בהטענה דהלא מרן הב"י כתב בשו"ע שם סי' לד ס"ג ד"לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות" (ע"ש מקורו). - הנה א'

מהתירוצים שהבאתי לעיל שדבריו קאי רק על הנחת תפילין דרש"י ור"ת בבת אחת אבל להניחם זא"ז לא שייך יוהרא (ע"ש בשם כמה אחרונים). אולם בדעת שו"ע הרב א"א לומר כן, דברור מללו בשו"ע שלו שם ס"ה - ס"ו דגם על כה"ג כיון הב"י דבריו הנ"ל. וע"כ צ"ל לפי שאר התירוצים שהבאתי שם, ע"ש [ועוד תי' בזה - ראה שלחן מלכים שם ובס' דברי תורה (מונקאטש) ח"ט סי' עג].

* * *

ונסיים במסקנתו של הגה"ק מקומארנא בספרו עצי עדן הנ"ל שם: "מזמן האריז"ל ואילך שבעוה"ר אין לנו עוד בתי דינין קבועים ואפילו בית הועד כבימי הרב"י אין לנו אין בידינו עוד להכריע דלא כהאריז"ל וסייעתו. ומן התורה מחוייב להניח תפילין דרש"י ודר"ת. עד עמוד הכהן לאורים ותומים". וע"ע מהדורא בתרא למשמרת שלום ס"ד ס"א דבבאר היטב הישנים ה' כתוב דמי שאין מניח תפילין דר"ת הוא קרקפתא דלא מנח תפילין. וכ"כ הגה"ק מקומארנא בזוהר חי (הקדמת ספר הזהר דף א, ב) ובספרו שלחן הטהור סל"ד ס"א, ע"ש¹⁰.



10) ואין להקשות מסידור בעל התניא (סוף תפלת שחרית) "מנהג להניח תפילין דרבינו תם אחר התפלה", ד"אין כוונתו שהנחת תפילין דר"ת הוא רק ממנהג ולא מדינא, כי בזה"ז הנחת חיוב מן הדין כמו שיתבאר. רק המנהג הוא שלא להניחן ביחד אלא אחר התפלה כשחולץ של רש"י" (שער הכולל פי"א סקל"ח).

הספר הזה מוקדש



לע"נ

אדוני אבי היקר באנשים

אוהב ואהוב על הבריות

מוכתר במעלות ובמידות תרומיות

רודף צדקה וחסד

ר' זאב וואלף ב"ר יצחק ע"ה

ווינער

נלב"ע ליל ש"ק פ' יתרו, כ' שבט תשע"ו

תנצב"ה

